

§ 20. Заходне-Беларуская і Усходне-Беларуская правінцыі

Узгадваем. Якая дадатная тэктанічная структура з'яўляецца самай буйной у Беларусі? Які тып рэльефу атрымаў распаўсюджанне ў межах Беларускай грады?

Геаграфічнае становішча правінцый. Заходне-Беларуская правінцыя распасціраецца ў шыротным напрамку ад заходняй мяжы Беларусі з Польшчай на паўночны ўсход да Беларускага Паазер'я, а яе паўднёвая мяжа супадае з мяжой Беларускай грады. Усходне-Беларуская правінцыя выцягнута ў мерыдыянальным напрамку і распасціраецца на ўсходзе ўздоўж мяжы з Расіяй.

У адміністрацыйным дачыненні Заходне-Беларуская правінцыя займае большую частку Гродзенскай, часткова Мінскай вобласці, а Усходне-Беларуская размешчана амаль цалкам у Магілёўскай вобласці. Першая займае 22,4 % тэрыторыі краіны, а другая — самая маленькая — 11 %.

Геалагічная будова. Карысныя выкапні. Рэльеф. Для Заходне-Беларускай правінцыі характэрна самая простая тэктанічная будова, бо яна амаль цалкам размешчана ў межах Беларускай антэклізы з глыбінёй залягання фундамента 250–500 м. Паўночная і цэнтральная часткі Усходне-Беларускай правінцыі прымеркаваны да Аршанскай упадзіны, паўднёвая — да Варонежскай антэклізы. Глыбіня залягання фундамента адпаведна памяншаецца ад 1000–1500 да 750 м.

У платформавым чахле правінцый прадстаўлены адклады розных геалагічных перыядаў. Сярод чацвярцічных адкладаў характэрныя марэнныя, радзей — водна-ледавіковыя адклады сожскага ўзросту. У межах Усходне-Беларускай правінцыі распаўсюджаны лёсападобныя суглінкі.

Найбольшую магутнасць у платформавым чахле Усходне-Беларускай правінцыі маюць верхнепратэразойскія адклады (да 700 м), а ў межах Заходне-Беларускай — чацвярцічныя адклады (да 300 м і больш). Чым тлумачыцца такое распаўсюджанне дачцвярцічных і чацвярцічных адкладаў?

Абедзве правінцыі забяспечаны будаўнічымі карыснымі выкапнямі: пяскамі, пясчана-жвіровымі сумесямі, цагельнымі глінамі. Да мелавых адкладаў правінцый прымеркаваны найбуйнейшыя ў краіне радовішчы мелу і мергелю. У межах Усходне-Беларускай правінцыі разведаны радовішчы даламітаў, а да парод фундамента Заходне-Беларускай прымеркаваны жалезныя руды. Шмат радовішчаў торфу, мінеральных і прэсных падземных вод.

Мал. 85. Тыповы від
Заходне-Беларускай правінцыі

Мал. 86. Тыповы від
Усходне-Беларускай правінцыі

Знайдзіце на карце атласа (с. 6–7) радовішчы карысных выкапняў і растлумачце іх прымеркаванасць да тэктанічных структур і тыпаў чацвярцічных адкладаў.

Рэльеф правінцый утвораны адкладамі канцавых марэн (Заходне-Беларуская) і донных марэн (Усходне-Беларуская) сожскай стадыі прыпяцкага зледзянення. Канцова-марэнныя грады ў Заходне-Беларускай правінцыі перапрацаваныя эразійнымі працэсамі, а на ўсходзе маюць згладжаныя формы з ярамі і лагчынамі.

Для Заходне-Беларускай правінцыі характэрнае чаргаванне ўзвышшаў, марэнных і водна-ледавіковых раўнін (мал. 85). Толькі тут максімальныя адносныя перавышэнні рэльефу дасягаюць 100 м. Сустрэкаюцца ўчасткі з абсалютнымі вышынямі больш за 300 м. У межах правінцыі размешчаны самы высокі і самы нізкі пункты Беларусі. Рачныя даліны добра выпрацаваны і ўключаюць пойму і тэрасы. Ва Усходне-Беларускай правінцыі тыповыя формы рэльефу — яры, лагчыны, суфазійныя западзіны — абумоўлены наяўнасцю лёсаў (мал. 86).

Знайдзіце на карце атласа (с. 6–7) узвышшы правінцый, самы высокі і нізкі пункты Беларусі.

Асаблівасці клімату і гідраграфіі. Клімат правінцый цёплы, умерана вільготны. Для Усходне-Беларускай правінцыі характэрная максімальная ў краіне кантынентальнасць. Зімой тэмпературы паніжаюцца з захаду на ўсход: у студзені — ад -4 да $-7,2$ °С. Па суровасці зімы Усходне-Беларуская правінцыя практычна не адрозніваецца ад Паазерскай. Ліпеньскія тэмпературы ў правінцыях павялічваюцца з поўначы на поўдзень ад $+17$ да $+18,5$ °С. *Растлумачце, чаму ў межах Заходне-Беларускай правінцыі тэмпературы больш адрозніваюцца зімой, а ў межах Усходне-Беларускай — летам.* Колькасць ападкаў памяншаецца з захаду на ўсход ад 750 да 600 мм.

На большай частцы Заходне-Беларускай правінцыі выпадае 650–700 мм ападкаў, а на Навагрудскім узвышшы іх колькасць перавышае 750 мм. Гэта самае ўвільготненае месца на тэрыторыі Беларусі. Раствлумачце, з чым гэта звязана.

Заходне-Беларуская правінцыя ў асноўным адносіцца да басейна Нёмана. Большасць рэк, за выключэннем Бярэзіны, на ўсходзе маюць шыротны напрамак цячэння. А рэкі Дняпро і Сож перасякаюць Усходне-Беларускую правінцыю ў мерыдыянальным напрамку. У Нёмана пераважае грунты тып жыўлення, таму ўздым узроўню вады падчас разводдзя адносна невялікі. У рэк Усходне-Беларускай правінцыі пераважае снегавы тып жыўлення. Падчас вясновага разводдзя ўзровень вады ў рэках можа падымацца на 7–8 м.

Азёраў у правінцыях мала, таму гідраграфічная сетка (асабліва Заходне-Беларускай правінцыі) дапаўняецца вадасховішчамі. Тут размешчана буйнейшае вадасховішча краіны — Вілейскае. Каналам Вілейска-Мінскай воднай сістэмы яно звязана з Заслаўскім. У правінцыі размешчаны таксама Агінскі і Аўгустоўскі каналы.

Знайдзіце Агінскі і Аўгустоўскі каналы на карце атласа (с. 6–7). Узгадайце, якія водныя артэрыі яны злучаюць, як выкарыстоўваюцца.

Глебава-расліннае покрыва. Тыповыя для Беларусі дзярнова-падзолістыя і дзярнова-падзолістыя забалочаныя глебы ў правінцыях займаюць сумарна амаль 80 % тэрыторыі. Наяўнасць лёсападобных суглінкаў на ўсходзе абумовіла шырокае распаўсюджанне дзярнова-палева-падзолістых глеб. Часцей, чым у іншых правінцыях, сустракаюцца дзярнова-карбанатныя і бурныя лясныя глебы.

Лясамі з-за высокай асвоенасці правінцый занята толькі 30–35 % іх тэрыторый, а на Капыльскай градзе лясістасць меншая за 20 % (мінімальны паказчык у краіне).

Структура лясоў мае адметныя рысы. У Заходне-Беларускай правінцыі найбольш распаўсюджаны хваёвыя лясы (58 % лесапакрытай плошчы). Ва Усходне-Беларускай правінцыі доля хваёвых лясоў самая нізкая (каля 35 %), затое доля шыракаліста-яловых самая высокая (больш за 25 %). Паўсюдна сустракаюцца дубровы. Сярод драбналістых лясоў, якія займаюць каля 20 % лесапакрытай плошчы Падняпроўя, шмат асінавых лясоў. Раствлумачце, з чым звязаны такія асаблівасці лясной расліннасці правінцый.

Каля 15% тэрыторыі занята пераважна сухадольнымі лугамі. У поймах Нёмана, Дняпра і Сожа распаўсюджаны поймавыя лугі. Балоты

больш характэрныя для Заходне-Беларускай правінцыі, дзе займаюць каля 6 % яе плошчы, а ва Усходне-Беларускай правінцыі іх доля ў 2 разы меншая.

Жывёльны свет і прыродаахоўныя тэрыторыі. У пушчах і Бярэзінскім запаведніку распаўсюджаны лось, казуля, лісіца, сустракаюцца рэдкія віды, занесеныя ў Чырвоную кнігу: буры мядзведзь, барсук, рысь. Створаны новыя папуляцыі зуброў, пашырыўся арэал распаўсюджання баброў. З рыб сустракаюцца такія рэдкія віды, як ручаёвая фарэль, еўрапейскі харгус, вусач і іншыя віды.

Разнастайнасць прыродных умоў Заходне-Беларускай правінцыі абумовіла вялікую колькасць прыродаахоўных аб'ектаў (каля 180) сумарнай плошчай каля 200 тыс. га. Тут знаходзіцца Бярэзінскі біясферны запаведнік (мал. 87). Шмат ландшафтных і біялагічных заказнікаў, сярод якіх вылучаюцца «Налібоцкі» і інш. У Заходне-Беларускай правінцыі размешчана каля паловы ўсіх помнікаў прыроды Беларусі, а ва Усходне-Беларускай правінцыі з ААПТ рэспубліканскага значэння толькі 20 помнікаў прыроды.

Мал. 87. Бярэзінскі біясферны запаведнік

Абагульнім і запомнім. Усходне-Беларуская правінцыя — самая маленькая. У Заходне-Беларускай правінцыі найбольш шырока распаўсюджаны ўзвышшы, а ва Усходне-Беларускай формы рэльефу звязаны з лёсападобнымі адкладамі. У глебавым покрыве правінцый самая высокая доля дзярнова-падзолістых глеб.

1. Якія асаблівасці геаграфічнага становішча ва Усходне-Беларускай правінцыі?
2. Якія кліматычныя рэкорды краіны зафіксаваны ў межах правінцый? 3. Чаму ў Нёмана кароткі перыяд разводдзя?

4. Назавіце экалагічныя праблемы правінцый і прапануйце шляхі іх вырашэння.
5. Чым тлумачыцца складаная структура Заходне-Беларускай правінцыі (тры акругі і 14 раёнаў) і простая — Усходне-Беларускай правінцыі (адна акруга і чатыры раёны)?

Ад тэорыі да практыкі. Распрацуйце праект у выглядзе буклета па арганізацыі новых прыродаахоўных тэрыторый Заходне-Беларускай і Усходне-Беларускай правінцый.

§ 21. Перадпалеская і Палеская правінцыі

Узгадваем. Які рэгіён Беларусі найбольш багаты на мінеральныя рэсурсы? Дзе ў Беларусі праходзіць мяжа змешаных і шыракалістых лясоў?

Геаграфічнае становішча правінцый. Перадпалеская і Палеская правінцыі распасціраюцца ад заходняй да ўсходняй мяжы краіны больш чым на 550 км. Перадпалеская правінцыя ахоплівае паласу раўнін на поўдзень ад Беларускай грады, а Палеская прадстаўлена ў асноўным нізінамі. Перадпалессе — сярэдняя па плошчы правінцыя, а Палессе — самая вялікая. Палессе ахоплівае Брэсцкую і Гомельскую вобласці, а Перадпалессе знаходзіцца на стыку Мінскай, Магілёўскай, Гомельскай і Брэсцкай абласцей.

Геалагічная будова. Карысныя выкапні. Рэльеф. Вялікая плошча і выцягнутасць правінцый з захаду на ўсход абумовілі іх складаную тэктанічную будову. Заходняя частка Перадпалескай правінцыі адносіцца да схілаў Беларускай антэклізы, а ўсходняя частка — да Аршанскай упадзіны, Жлобінскай седлавіны і Варонежскай антэклізы. Яшчэ больш складаная тэктанічная будова Палескай правінцыі, у межах якой вылучаецца шэсць тэктанічных структур. *Якія тэктанічныя структуры вылучаюцца на поўдні Беларусі?* Найбольш складанай структурай з'яўляецца Прыпяцкі прагін з глыбінёй залягання фундамента ад 1 да 6 км. На поўдні ў межах Украінскага шчыта і Мікашэвіцка-Жыткавіцкага выступу фундамент знаходзіцца блізка да паверхні.

У платформавым чахле правінцый (асабліва Палескай) сустракаюцца адклады ўсіх геалагічных перыядаў — ад верхнепратэразойскіх да чацвярцічных. Па магутнасці ў заходняй частцы правінцыі пераважаюць адклады пачатку палеазою, на ўсходзе — дэвону, якія фарміруюць тоўшчу ў 4 км. Растлумачце, з чым гэта звязана. Чаму ў Палескай правінцыі такая складаная будова платформавога чахла?

Магутнасць чацвярцічных адкладаў у правінцыях памяншаецца з поўначы на поўдзень ад 80 да 30 м. Іх фарміраванне звязана з дзейнасцю сожскай (у Перадпалессі) і дняпроўскай (у Палессі) стадый прыпяцкага